

Борис ГУЗЬ

ОСТАННІ ПОМІЩИКИ ХАЄНОК: МУРЕТОВИ

Давня історія села Хаєнки Ічнянського району Чернігівської області схожа на історію десятків сіл Чернігівщини. Село виникло ще за часів польського панування на початку 17-го століття на знелюднілих після монголо-татарської навали землях. За народними переказами засновниками села були реєстрові козаки війська Речі Посполитої Яків Гузь і Федот Куриленко. Спочатку село Хаєнки було вільним козацьким селом, яке при Гетьманщині входило до складу Монастирищенської сотні Прилуцького полку (нині село Монастирище Ічнянського району). Мешканцями села крім реєстрових козаків та їхніх підпомічників були підсусідки та вільні селяни, які називалися посполитими.

**Дмитро Лазарович Горленко,
полковник Прилуцький**

Близько 1700 р. гетьман Іван Мазепа передав село у власність полковнику Прилуцькому Дмитру Лазаровичу Горленку, була це феодальна залежність, яка розповсюджувалась, переважно, на посполитих. Його син Андрій Дмитрович Горленко заснував поблизу села хутір Вернигорівщину.

Горленки, як феодалі, володіли селом до ліквідації Гетьманщини, а Указом від 3 травня 1783 р. імператриця Катерина II зробила посполитих Малоросії кріпаками. В Хаєнках кріпаками стала приблизно половина мешканців села, оскільки реєстрові козаки Війська Запорозького ввійшли до податного стану і залишилися вільними людьми. Першим поміщиком-кріпосником став прем'єр-майор Іван Андрійович Горленко, на цивільній службі надвірний радник, а після його смерті в 1810 р. землі в Хаєнках і хутір Вернигорівщину купив багатий прилуцький поміщик Микола Іванович Величко. Маєток Миколи

Величка знаходився на хуторі Вернигорівщина.

Після смерті Миколи Величка (близько 1865 р.) маєток і землі в Хаєнках успадкував його син Лев Миколайович Величко, відставний штаб-ротмістр, учасник оборони Севастополя в 1854-1855 рр., кавалер ордена Святого Володимира. По даним на 1893 р. у Льва Величка було 738 десятин землі. Його син Василь Львович Величко, відомий поет і публіцист, проживав у Санкт-Петербурзі і являвся співвласником володінь батька, а після смерті Льва Величка в 1902 р. став одноосібним власником. В останній день 1903 р. (за старим стилем) Василь Львович Величко раптово помер у Санкт-Петербурзі у віці 43 роки від запалення легенів.

Звідси і починається історія Муретових, останніх поміщиків села Хаєнок. Василь Львович Величко, перебуваючи на смертному ложі, заповів маєток Вернигорівщину та землі в селі Марії Георгіївні Муретовій, своїй двоюрідній сестрі.

Василь Львович Величко

служив під час франко-пруської війни (1870-1871). В 1879 р. генерал Шанзі став послом Франції у Санкт-Петербурзі. Протекцію Ла Бартам генерал так і не склав, а в 1880 р. вони видали свою дочку Марію заміж за викладача гімназії Дмитра Матвійовича Муретова. Було їй тоді 16 років, чоловік був старший за неї на 18 років.

Д.М. Муретов походив із відомого духовного роду, його батько Матвій Іванович Муретов (1817-1890) був протоієреєм, а брат батька Климент Іванович Муретов (1811-1883) – архієпископ Херсонський та Одеський Димитрій. Д.М. Муретов закінчив Санкт-

Архієпископ Димитрій (Муретов)

Петербурзький університет, захистив дисертацію і подавав надії, як перспективний вчений-хімік. В “Журнале русского химического общества” за 1871 р. була опублікована стаття Д.М. Муретова про новий спосіб отримання азотнокислого натрію, цей спосіб використовується і понині. В 1876 р. Д.М. Муретов прийняв пропозицію Міністерства освіти і поїхав у м. Суми Харківської губернії працювати викладачем гімназії. Перехід із духовного стану на державну службу дозволив йому, згідно положенню, стати потомственным дворянином.

Д.М. Муретов викладав природознавство в Олександрівській чоловічій та у жіночій гімназіях, батьки Марії поїхали в Суми разом з дочкою. Граф Георг де Ла Барт викладав у гімназіях по найму французьку мову.

В Сумах Марія Георгіївна народила трьох дітей, дочку Марію (1882) і синів Олександра (1884) та Дмитра (1889). В 1887 р. Д.М. Муретов тяжко захворів і вже не міг більше працювати. Помер він близько 1890 р., а вдова надвірного радника Марія Муретова продала будинок у Сумах і повернулася в Санкт-Петербург.

У домі М.Г. Муретової в Санкт-Петербурзі в 1890-х роках діяв літературний гурток, у роботі якого брали участь відомі російські літератори, художники та науковці: М. Лесков, Д. Мордовцев, І. Репін, М. Каразін, В. Соловйов, О. Веселовський, О. Ладиженський та ін.

Членом гуртка був молодший брат Марії – граф Фердинанд Георгійович де Ла Барт (1870-1915) – відомий поет-перекладач і історик літератури, лауреат Пушкінської премії (1897). Він викладав французьку мову та літературу в Київському і Московському

Фердинанд Георгійович де Ла Барт

університетах та на Вищих жіночих курсах у Санкт-Петербурзі.

У роботі гуртка приймав участь і Василь Львович Величко, тут він близько зійшовся з Марією Муретовою. Як писали сучасники, Марія Георгіївна була світською, красивою, літературно освіченою, “дуже ефектною” (за визначенням князя Е.Е. Ухтомського) дамою. Пишуть, що студенти, друзі її сина, намагалися під будь-яким приводом потрапити туди, де вона з’являлася, щоб подивитися на матір Дмитра. Марія Георгіївна захоплювалася літерними спробами і з часом стала близьким другом В.Л. Величка та співавтором деяких літературних творів (її літературний псевдонім – Марія Маро).

Законна дружина В.Л. Величка, баронеса Марія Олександрівна фон Дольст, стосунки з чоловіком розірвала. Причини розриву точно невідомі, але 1907 р. її офіційно визнали недієздатною. Письменник Микола Лесков у своїх записках називає Марію Муретову дружиною Василя Величка. Сам поет так писав про це в одному з своїх віршів:

Я поздно встретился с тобою,
На жизненном моем пути,
Но с задушевною тоскою
Я говорю тебе: прости.

У Василя Величка було двоє дітей: син Андрій і дочка Анастасія. Позбавити власних дітей спадку на користь двоюрідної сестри йому дозволив Литовський статут, який зберігся в Полтавській і Чернігівській губерніях з часів Великого князівства Литовського. “... за конституцією, яка в силі в Малоросії, може віддати свій маєток не лише мимо племінниць, але навіть і мимо дітей своїх, кому заманеться, хоча б і зовсім сторонній особі”, – так характеризував цей статут І.М. Муравйов-Апостол.

М.Г. Муретова приїжджала в маєток Величка шоліта разом з дітьми, відомості містяться, зокрема, в церковній метричній книзі церкви Іоанна Богослова села Хаєнок. В записі від 8 серпня 1906 р. вказано, що восприємниками при хрещенні сина козака Григорія Ілліча Гузя і його дружини Харитини Евфиміївни Миколи були син надвірного радника студент Санкт-Петербурзького університету Олександр Дмитрович Муретов і його сестра Марія Дмитрівна Муретова.

Влітку 1906 р. на хуторі Вернигорівщина Марія Дмитрівна зустріла свого майбутнього чоловіка. Під час революції 1905-1907 рр. власники Парафіївського цукрового заводу цілий рік наймали для охорони сотню козаків із І-го Волгського полку Терського козачого війська, який базувався у Кременчуці. Володимир Балабай у своїй книзі “На землі Ічнрянській” так пише про події літа 1906 р: “До Ічні з Парафіївки прибув загін донських козаків і чеченців. Разом із стражниками козаки заарештували кількох підозрілих ічнрянців, а вечорами проводили “каральні акції” проти молоді, яка співала на вулиці українських пісень”. Козаки прибули для захисту поміщицьких маєтків та економій від нападів, підпалів і грабунків. Командував загоном хорунжий Андрій Іванович Акулов, гостював він у маєтку Вернигорівщина, де й познайомився з Марією Дмитрівною.

Марія Георгіївна Муретова у Санкт-Петербурзі була відомим громадським діячем, членом “Русского собрания”, та входила до складу Опікунської ради гімназії “Русского собрания”. Як писав у своїх щоденниках Костянтин Іванович Самбурський (Щоденники 1918-1928 рр. Гірка українська історія очима псаломщика з Гужівки), перебуваючи в Хаєнках, вона листувалася з царським двором, зокрема, з імператрицею Марією Федорівною, яка опікувалася навчальними закладами Санкт-Петербурга.

В громадському житті села Марія Георгіївна теж приймала участь, згідно відомостей з Полтавського адрес-календаря на 1909 р. вона разом з дочкою були членами сільськогосподарського товариства в Хаєнках, головою якого був священик Михайло Раєвський, товаришем голови – козак Федір Куриленко, казначеєм – козак Ілля Куриленко, а секретарем – псаломщик Іван Богацький.

Не виключено, що в маєтку Вернигорівщина міг гостювати і брат Марії, Фердинанд Георгійович де Ла Барт, з 1903 по 1909 рр. він викладав французьку мову та літературу в Київському університеті Св. Володимира.

Марія Георгіївна Муретова померла в Санкт-Петербурзі 6 січня 1912 р. у віці 48 років від раку очеревини, похована на кладовищі Олександро-Невської Лаври. Після смерті М.Г. Муретової маєток і землі в Хаєнках перейшли до її дітей.

Сини Марії Муретової закінчили Санкт-Петербурзький університет і працювали викладачами історії. Олександр Дмитрович Муретов викладав у Павловському інституті, Петровській жіночій гімназії та в 11-й петербурзькій гімназії. Дмитро Дмитрович Муретов поєднував викладання в Петровській жіночій гімназії з науковою роботою в університеті та був відомим публіцистом, автором статей про націоналізм і народність.

Згідно домовленостей між родичами хутором Вернигорівщина стали опікуватись Дмитро Дмитрович та його дружина Наталія Платонівна.

Дмитро Дмитрович Муретов

Наталія Платонівна Муретова

Наталія Платонівна походила з роду Кулаковських. Її батько Кулаковський Платон Андрійович (1848-1913) був істориком і філологом, професором Варшавського університету та відомим громадським діячем. Походив він з духовного роду, його батько – протоієрей Андрій Кулаковський, випускник Санкт-Петербурзької духовної академії, служив настоятелем Казанської церкви у Панавежісі, помер у 1860 р., залишивши сиротами шістьох дітей. Державна служба та звання професора забезпечили Платону Кулаковському і його дітям потомствене дворянство.

Платон Андрійович Кулаковський

Всеволод Федорович Міллер

Відомою особою був брат матері Наталії – Катерини Федорівни. Міллер Всеволод

Федорович (1848-1913) – лінгвіст, етнограф, професор Московського університету, академік.

Наталія Платонівна закінчила Імператорський Жіночий Педагогічний Університет у Санкт-Петербурзі, там і залишилася вдосконалювати свої знання з фізики. З Дмитром Муретовим вона познайомилася на одному зі студентських зібрань в 1906 р., а в 1908 р. вони побралися. В 1910 р. у Муретових народилася дочка Тетяна, в 1914 р. – син Олексій, а в 1916 р. – син Георгій (Юрій).

Дмитро Дмитрович міг приїжджати на хутір Вернигорівщину переважно влітку, тому всі турботи по управлінню поміщицькою економією були покладені на Наталію Платонівну. Перебувала вона в маєтку з весни до осені. Наталія Платонівна опікувалася також і жіночою церковнопарафіяльною школою в Хаєнках.

До складу поміщицької економії крім орних земель, господарчого двору та клунь для збіжжя входила ще велика ділянка дубового лісу, цегельний завод і винокурня. Щоб скрізь встигнути, Наталія Платонівна, як розповідають мешканці села, об'їжджала свої володіння верхи на коні.

Дмитро Дмитрович у свої приїзди в село не цурався громадської діяльності, в 1914 р. став почесним мировим суддею Прилуцького повіту замість Василя Величка. Приймав участь і в повсякденному житті села, в квітні 1912 р. був восприємником при хрещенні сина псаломщика Никифора Михайлика та його дружини Марії Олександра.

29 червня 1914 р. Дмитро Муретов разом з братом Олександром були восприємниками при вінчанні студента Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II Михайла Георгійовича Федорова і дочки священика с. Хаєнок Варвари Михайлівни Раєвської.

Був Д.Д. Муретов переконаним монархістом, але часте перебування в україномовному середовищі наклало свій відбиток на його погляди. Не називав він українську мову діалектом російської мови, як інші російські публіцисти того часу, або штучною мовою, яку придумали поляки та Тарас Шевченко, що стверджують і тепер деякі публіцисти. Але він не бачив можливостей розвитку української мови в рамках Російської імперії. Ось що він писав у своїй статті “Етюди про націоналізм”: “Велику неясність вносить ... розгляд всього українства лише як питання про мову. ... піддаєшся загальному з усіма, хто жив у Малоросії, почуттю: чому б і не розвиватися цій милій, гнучкій і живій мові? Але дві культурні мови для одного культурного процесу – річ немислима. І треба мати мужність сказати: відмінність мов веде до розриву культурних процесів. Раз російська культура одна, то одна для неї і мова”.

Ці слова Дмитра Муретова актуальні і тепер, адже Україна стала незалежною державою і має власний культурний простір, але питання про двомовність та спільну культуру чомусь продовжують підніматися.

Дмитро Муретов дуже любив свій хутір, навіть збирався викупити у брата і сестри їх частки, щоб стати одноосібним власником, але не судилося: почалася Перша Світова війна.

Навесні 1916 р. Дмитро Муретов привіз Наталію та дітей на хутір Вернигорівщину, а сам восени відбув на Румунський фронт. Через короткозорість його не призвали в діючу армію, і він служив у “Всеросійському союзі земств та міст” – напіввійськовій організації, яка займалася постачанням армії. До речі, десь там служив “земгусаром” і Симон Петлюра, майбутній Головний отаман армії УНР.

Наталія Платонівна залишилася одна з дітьми, в червні 1917 р. в Хаєнках народився молодший син Муретових Микита. Після розвалу Румунського фронту Дмитро Муретов повернувся на хутір Вернигорівщину, було це на Вербну неділю 1918 р. А через кілька днів увечері в Страсний четвер 18 квітня (1 травня) 1918 р. його застрелили на порозі власної спальні невідомі люди. Із маєтку тоді нічого не пропало, було це суто політичне вбивство. Розслідування вбивства не проводилося, бо 16 (29) квітня в Україні змінилася влада, гетьманом Української держави проголосили генерала Павла Скоропадського. Було

у перехідний період безвладдя, хоча адміністрація гетьмана Скоропадського пізніше і забезпечила відносний спокій у державі. Дмитра Муретова могли вбити і окремі вороже налаштовані жителі села, і хтось із радикально налаштованих вільних козаків. Похоронили Д.Д. Муретова на погості церкви Іоанна Богослова, відспівували його і в Казанському соборі Петрограда.

Після вбивства Д.Д. Муретова на хутір приїжджала молодша сестра Наталії Платонівни Євгенія, яка тоді працювала вчителькою історії в Гатчині під Петроградом. Вона запропонувала Наталії повернутися в Петроград, але та відмовилася. Сказала, що в Петрограді голод, та і як можна їхати через охоплену громадянською війною країну з чотирма дітьми. Єдине, про що вона попросила у сестри Євгенії, передчуваючи біду, це забрати дітей у випадку її смерті.

Подальше проживання сім'ї Муретових у маєтку Вернигорівщина проходило на фоні збройної боротьби. В листопаді 1918 р. Симон Петлюра підняв повстання проти гетьмана Скоропадського, була відновлена Українська Народна Республіка, а в кінці січня 1919 р. війська Директорії УНР покинули Чернігівщину під натиском Червоної армії. Залишилися вільні козаки, які і воювали з більшовиками, зокрема, легендарний отаман Ангел.

Більшовики протрималися на Чернігівщині до липня 1919 р., а далі почався відступ. У липні 1919 р. армія УНР Симона Петлюри об'єдналася з Українською Галицькою армією під командуванням генерала Антіна Кравса і почала наступ на Київ, а з півдня наступала Добровольча армія генерала Антона Денікіна, що рухалася на Москву.

При відступі більшовики грабували поміщицькі садиби та вбивали їхніх власників. У своїх щоденниках Костянтин Самбурський писав про десятки обозів з награбованим майном, які щодня йшли в Росію через Гужівку. А залізницею мимо села щодня проходило до десяти ешелонів, завантажених майном та продовольством.

9 (22) серпня 1919 р. в село Хаєнки ввірвався загін червоних козаків, до складу якого входили члени Прилуцького ревкому. Прибули вони агітувати місцевих жителів на боротьбу з Денікіним, Наталію Муретову тоді викликали на сільський сход. Але посланий червоноармієць не довів Наталію Платонівну до села, він поставив її на середину дороги і вистрілив прямо в обличчя. Рана була смертельною, Наталія Платонівна через три дні померла в лікарні міста Ічні. А вже наступного дня Ічнію зайняли частини 5-го кінного корпусу Добровольчої армії під командуванням генерала Якова Юзефовича. Похоронили Наталію Муретову на погості церкви Іоанна Богослова села Хаєнки разом з чоловіком.

Гувернантка дітей Муретових Єлизавета Григорівна вивезла їх в Ічнію і заховала у знайомої акушерки, звідки дітей забрала і вивезла до Петрограда Євгенія Кулаковська.

До вбивства багатодітної матері були причетні жителі села: існував тоді в селі ревком, створений більшовиками переважно з місцевого люмпен-пролетаріату. На Яблучний Спас 6 (19) серпня, коли Наталія Платонівна з дочкою були в церкві, в маєток приїхали на возі сільські чоловіки і забрали з комоду всю постільну білизну, сказавши, що барині вона більше не знадобиться. Вже за три дні до вбивства місцеві більшовики вирішили її долю, а потім послали червоноармієця, який і застрелив поміщицю.

Жителі села розповідали, що Наталія Муретова була доброю жінкою, вона допомагала людям, як могла. Працівникам економії безоплатно видавала лісоматеріали на будівництво хат, давала і гроші в борг. Позичальниками були, переважно, незаможні жителі села, які і входили до складу ревкому. Ця доброта Наталії Платонівни і стала причиною її вбивства, адже повертати борги декому дуже не хотілося.

Після приходу Добровольчої армії в маєтку Вернигорівщина ще проживали тітки Наталії Муретової: Євгенія та Марія Андріївна Кулаковські. Добровольча армія протрималася на Чернігівщині два місяці, а потім почався відступ білих. Восени 1919 р. Олександр Муретов у складі Добровольчої армії проходив при відступі через рідні місця, відвідав він маєток Вернигорівщину. Там дізнався про жахливі подробиці смерті брата та його дружини.

Офіційно Олександр Муретов, капітан лейб-гвардії Кексгольмського полку в

Збройних Силах Півдня Росії, був убитий в бою з червоними у грудні 1919 р. під Семенівкою на р. Буг поблизу Вознесенська. Але дочка Наталії Муретової Тетяна писала у спогадах, що через пару місяців після відступу білих на хутір прийшов його денщик і повідомив, що Олександр Дмитрович застрелився. Можливо, так воно й було. Або не хотів здаватися червоним, або просто пішов із життя, втративши все, що любив, у що вірив і чим жив.

Інша співвласниця маєтку Вернигорівщина, Марія Дмитрівна Акулова, після загибелі в 1919 р. чоловіка, осавула Андрія Акулова, пішла в монастир, її подальша доля невідома. Померла вона, за непідтвердженими даними, або в 1933 р., або під час блокади Ленінграда.

Після від'їзду сестер Кулаковських маєток Вернигорівщина залишився без нагляду, його пограбували і розібрали на будівельні матеріали місцеві жителі. Був там сторож, але що він міг вдіяти? В липні 1920 р. Костянтин Самбурський пропонував сторожу розграбованого маєтку Величка продати картину академіка В. Резанова, яка висіла у сторожці, а також старовинну ікону та інкрустований столик. Той відповів, що продати не може, оскільки все це треба буде віддати хазяїну, Олександру Дмитровичу Муретову, який може повернутися таким же злиднем, як і він сам. Тоді ще не знав сторож, що Олександра Муретова вже немає в живих.

К. Самбурський так тоді писав про свій візит до маєтку Величка: “Будинки Величка, головний і два флігелі, – невеликі, мають невеликі кімнати. Збереглися від будинку лише стіни. Бляху з даху знято. Вікна вийнято. Печі розвалені. Почали вже зривати підлогу. Інші споруди майже цілком зруйновані. ...Запущена, розвалена барська садиба. Ніхто вже тут не живе”.

Вдруге К. Самбурський відвідав Вернигорівщину в червні 1926 р.: ” Їздив на хутір Величка. Там від колишніх будівель Величка не залишилося й сліду. Всі будинки і забудову знесли. ... Той, хто тут не бував, не сказав би, що на цьому місці була багата велика садиба”.

Мешканці села згадують про скарби, закопані в маєтку, писав про це і К. Самбурський. Заховані коштовності належали Катерині Ростковській, власниці маєтку князя Дабіжі на хуторі Романівщина, який знаходився за 2 версти на схід від Вернигорівщини.

**Катерина Василівна Ростковська,
вроджена княжна Дабіжа**

Був там справжній палац з величезною кількістю цінностей. К. Самбурський писав, що лише за один день більшовики вивезли з палацу 68 підвід з награбованими речами. Частина коштовностей Ростковська передала “на зберігання” Наталії Муретовій, так це називав К. Самбурський. Відомо про два скарби, один був закопаний у погребі, його знайшли, коли зносили будівлі, а інший дістався бувшій покоївці Муретових. Цей скарб і врятував її сім'ю під час голодомору 1933 р.

Історія зі скарбами мала продовження: у вересні 1943 р. зразу після звільнення Ічнянщини від німців у Хаєнках з'явився радянський офіцер, був він на коні, питає, як проїхати на хутір Вернигорівщину. Жінки, до яких він звернувся, розповіли про Муретову, помилково назвавши дитячі імена дітей Катерини Ростковської, зокрема, її племінника: Алік (Олександр). Тоді офіцер назвався

Аликом, сином Наталії Муретової. На території маєтку він пробув близько двох годин, мабуть, нічого не знайшов. Хто це був, невідомо.

Ще К. Самбурський писав про інтелігентну стареньку, яку він бачив в 1922 і 1923 рр. в Ічні на базарі. Їйому сказали, що то і є мати Дмитра Муретова. Ймовірно, то була гувернантка дітей Муретових німкеня Єлизавета Григорівна. Вона передала дітей Євгенії

Кулаковській, а сама з якихось причин залишилася в Ічні.

Дітей Муретових виростила і виховала Євгенія Платонівна Кулаковська, яка викладала історію в школах у Гатчині, а в 1930-х роках працювала бібліотекарем в одному з інститутів Ленінграда.

Євгенія Кулаковська з племінниками, зліва направо: Георгій, Микита, Тетяна, Олексій

Всі племінники отримали вищу освіту, та доля синів Муретових була трагічною, вони загинули у війну.

Олексій Муретов помер від голоду в блокадному Ленінграді 29 березня 1942 р., похований на Піскарівському цвинтарі в братській могилі № 19 на центральній алеї.

Олексій і Світлана Муретови

Олексій був дипломантом архітектурного факультету Академії художеств, він встиг відправити дружину Світлану Аркадіївну, вроджену Брауде, з 10-місячним сином Олександром у евакуацію до Свердловська на останньому потязі.

Залишившись сам у Ленінграді, писав оптимістичні листи дружині: "...В одному можна бути впевненим. Незважаючи ні на що, врешті-решт, німці будуть розбиті і наше прекрасне місто було і буде російським містом, хоч зараз воно міцно затиснуте цими фанатиками. Треба сказати, що це майже всі розуміють і згодні терпіти може бути ще гірші біди".

В блокадному Ленінграді померла від голоду і Євгенія Платонівна Кулаковська.

Георгій Муретов закінчив біологічний факультет Ленінградського університету, навчався в аспірантурі і подавав великі надії. Займався він дослідженнями з генетики, ще студентом опублікував три наукові статті.

Приймав участь у радянсько-фінській війні 1939-1940 рр., встиг лише відновитися в аспірантурі, як знову війна. Сержант Георгій Муретов загинув у Карелії в бою з німцями в липні 1941 р., похований 400 м західніше населеного пункту Куолоярві Кандалякського району Мурманської області в братській могилі.

Микита Муретов закінчив Ленінградський гірничий інститут, 23 червня 1941 р. отримав диплом гірничого інженера. Його в липні призвали в ополчення, пропав безвісти у вересні 1941 р. під час боїв за Пулковські висоти.

Тетяна Муретова закінчила вищі педагогічні курси, а потім Історико-лінгвістичний інститут за спеціальністю "Західноєвропейське мистецтво", працювала науковим

співробітником і екскурсоводом в Ермітажі. В 1934 р. вийшла заміж за Юлія Шманкевича, сина професора Харківського університету Євгена Івановича Шманкевича, репресованого і висланого в Узбекистан. Поїхала з чоловіком у Середню Азію, через рік спробувала

Брати Муретови, зліва направо: Олексій, Георгій, Микита

повернутися в Ленінград, але була вислана із забороною проживання в 15-ти великих містах.

Тоді ж з Ленінграда була вислана у Воронеж і її тітка Євгенія Платонівна Кулаковська.

В 1936 р. рішення про висилку було відмінено, але повертатися в Ленінград не було куди, Тетяна так і залишилася в Узбекистані, викладала в школах російську мову та літературу. Чоловік Тетяни працював на зрошувальних системах, об'їздили всю республіку, про що свідчать місця народження її дітей: Анатолій, 1934 р., Ургенч (Хорезмська обл.); Наталія, 1936 р., Беш-Арик (Кокандська обл.); Євген, 1944 р., Ак-Курган (Ташкентська обл.). А навчалися її діти в школі м. Пскент Ташкентської області.

В 1949 р. чоловіка Тетяни Юлія Шманкевича за поданням узбецьких товаришів звинуватили у шкідництві, бо помилився, подавши воду не в той арик. Відправили його в Кемеровську область на "перевиховання працею", до сім'ї він уже не повернувся.

Повернутися в Росію Тетяна Дмитрівна змогла лише в 1952 р. Допоміг двоюрідний брат матері Борис Всеволодович Міллер, професор Московського університету. У місті Мединь Калузької області був у нього добротний дерев'яний будинок, що використовувався як дача. Там Тетяна Муретова з дітьми на перших порах і проживали. Борис Всеволодович також влаштував Тетяну вчителькою російської мови та літератури в місцеву середню школу.

З собою Тетяна Муретова привезла з Узбекистану лише валізу з одягом та ящик книг, нове життя необхідно було починати з нуля. Але життя потроху налагоджувалось, після поневірян по приватних та шкільних квартирах отримала державну квартиру в дерев'яному домі без зручностей. Працювала і у вечірній школі, бо сама утримувала сім'ю.

Діти Тетяни Муретової отримали вищу освіту і стали достойними людьми. Вона пропрацювала у Мединській середній школі до 1966 р., в останні роки була завучем

Тетяна Муретова і Юлія Шманкевич, 1939 р.

школи, а потім вийшла на пенсію. Прожила вона довге життя, виховувала онуків і правнуків. Померла Тетяна Дмитрівна в 2000 р.

Доля сім'ї Муретових була драматичною, але, попри все, рід зберігся. Нащадки Муретових нині проживають у Сибіру, Підмосков'ї і в Санкт-Петербурзі. В ході пошуків інформації я спілкувався з сином Тетяни Муретової Євгеном Юлійовичем Шманкевичем та з внучкою Олексія Муретова Марією Олександрівною Пікіліною. Висловлюю їм щире подяку за надані матеріали, фото та за консультації.